

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 37(4)

Л. О. ЗАГОРУЙКО

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ОСВІТУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджується суть проблеми реалізації права на освіту у країнах Європейського Союзу в крос-культурному контексті. Простежується генеза цього питання у хронологічній вертикалі. Розглядаються національні відмінності у підходах до реалізації права на освіту на сучасному етапі розвитку суспільства. Окреслюються певні освітні стандарти, яких намагається дотримуватись ЄС, та причини виникнення нерівності у різних країнах Європейського Союзу. Характеризуються основні умови забезпечення рівного доступу до освіти та виділяються основні проблеми, які необхідно вирішити в цьому контексті (дискримінація, нерівність, ігнорування та експлуатація стосовно дівчат, жінок, національних меншин тощо).

Ключові слова: країни Європейського Союзу, освітні стандарти, право на освіту, національні відмінності, рівний доступ до освіти.

Л. А. ЗАГОРУЙКО

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА НА ОБРАЗОВАНИЕ В СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

В статье анализируется сущность проблемы реализации права на образование в странах Европейского Союза в крос-культурном контексте. Изучается генезис данного вопроса в хронологической вертикали. Рассматриваются национальные особенности в подходах к реализации права на образование на современном этапе развития общества. Определены соответствующие образовательные стандарты, которых пытаются придерживаться в европейских странах, и причины возникновения неравенства в различных государствах Европейского Союза. Дано характеристику основных условий обеспечения равного доступа к образованию и определены проблемы, которые необходимо решить в соответствующем контексте (дискриминация, неравенство, игнорирование и эксплуатация девушек, женщин, национальных меньшин и т.д.)

Ключевые слова: страны Европейского Союза, образовательные стандарты, право на образование, национальные особенности, равный доступ к образованию.

L. O. ZAHORUYKO

REALIZATION OF THE RIGHT TO STUDY IN THE COUNTRIES OF EUROPEAN UNION

Essence of the problem of realization the right to study in the countries of European Union in cross-cultural context is analyzed in the article. The genesis of this problem is traced in chronological vertical line. National peculiarities in approaches to realization the right to study at the present stage of the society development are considered. Appropriate educational standards, which are tried to be adhered in European countries and reasons of inequality origin in different countries of European Union, have been determined. It has been characterized basic conditions for ensuring equal access to education, and the problems which have to

be solved in this context (discrimination; inequality; ignoring and exploitation of girls, women, national minorities) have been determined.

Key words: *countries of European Union, educational standards, right to study, national peculiarities, equal access to education.*

Джуліус Нієрере говорив, що освіта – це не спосіб позбавлення від бідності в країні. Це засіб боротьби з нею. Цей вислів стає особливо актуальним у наш час, коли майже мільярд людей вступили в 21-е століття, не уміючи прочитати книгу або написати своє ім'я. Це число представляє 1/6 населення світу або все населення Індії, і воно зростає. Право людини на освіту можна охарактеризувати як «право, що надає можливості». Це право надає людині більший контроль над життям і, особливо, контроль над впливом держави на дії людини. Іншими словами, реалізація права, що надає можливості, дозволяє людині користуватися перевагами інших прав. Реалізація багатьох цивільних і політичних прав, таких як свобода інформації, право обирати і бути вибраним і багато інших, залежать від мінімального рівня освіти. Деякі економічні, соціальні і культурні права – право вибирати роботу, отримувати рівну винагороду за рівну роботу, користуватися досягненнями наукового і технічного прогресу і здобувати вищу освіту на основі здібностей – також можуть бути використані належним чином лише після здобуття мінімального рівня освіти. Те ж саме стосується і до права брати участь в культурному житті. Для етнічних і мовних меншин право на освіту є істотним засобом збереження і зміцнення своєї культурної індивідуальності. Освіта також може заохочувати (хоча і не гарантує) розуміння, толерантність, пошану і дружбу між націями, етнічними і релігійними групами, і може сприяти створенню універсальної культури прав людини. Також особливого значення сьогодні набувають цінності демократичного громадянського суспільства та їх відображення у сфері освіти, що тісно пов'язано з європейським виміром громадян Європи та України. Реалізація права на освіту є однією з найважливіших проблем освітньої політики, яку поводять країни – члени Європейського Союзу. За рахунок низького показника людей, які повною мірою реалізують своє право на освіту, ця проблема тісно пов'язана з проблемою створення стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей.

Необхідність запровадження рівних освітніх можливостей молоді та дорослих для здобуття освіти є важливим чинником у формуванні демократичного суспільства. Одним з пріоритетних напрямків реформування освіти в Україні (згідно з Державною національною програмою «Освіта»), є забезпечення права на здобуття освіти на основі нових прогресивних та демократичних концепцій. Необхідність демократизації освітньої системи шляхом реалізації стратегії «навчання впродовж усього життя» визначено в Національній доктрині розвитку освіти, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір.

Оскільки право на освіту проголошується одним з основних пріоритетів європейської освітньої політики, це питання не може залишитися поза увагою вітчизняних і зарубіжних науковців. Е. Гутман, К. Кросленд, досліджуючи причини і наслідки нерівності в освіті, демонструють реалізацію права на освіту в окремих країнах; О. Локшина, Т. Мельник, О. Огієнко, А. Сбруєва торкаються цієї проблеми в порівняльно-педагогічному аспекті. Проблему європейських цінностей в освіті та концептуальних підходів до формування цінностей демократичного суспільства розглядають такі українські автори, як С. Рябов, І. Тараненко, К. Чорна. Однак вивчення проблеми у крос-культурному аспекті ще не сягнуло належного рівня. Тому **метою статті** є визначення шляхів реалізації права на освіту в країнах Європейського Союзу (ЄС) у крос-культурному контексті. Основні **завдання** дослідження: простежити генезу питання реалізації права на освіту; розглянути національні відмінності у підходах до зазначеної проблеми на сучасному етапі; окреслити певні освітні стандарти, яких намагається дотримуватися ЄС, та причини виникнення нерівності у різних країнах Європейського Союзу; охарактеризувати основні умови забезпечення рівного доступу до освіти.

Зупинимось на розгляді окреслених завдань більш детально. Історія ЄС – це справжня історія успіху. Освіта – ключ до успіху: як окремого громадянина, так і ЄС у цілому. Саме цей принцип займає пріоритетне місце в політиці європейських держав. Освітні програми,

фінансовані ЄС, охоплюють щорічно майже 200 тисяч громадян країн Союзу. В ЄС напряду пов'язують рівень освіченості свого населення з економічним процвітанням. Представники Єврокомісії підрахували, що кожен рік навчання впливає на економічне зростання держав ЄС у короткостроковій перспективі на 5% і в довгостроковій – додатково на 2,5%. Отримання освіти полегшує європейцям пошук роботи, сприяє тому, аби вони стали активними учасниками загальносуспільних процесів.

Зміст освіти, відповідно до формування європейського виміру, має становити певну систему інтегрованого знання, у процесі оволодіння яким створюються умови для формування та розвитку в особистості ціннісних орієнтацій і вмінь, необхідних для життєдіяльності в сучасному європейському співтоваристві. Європейська освіта – це ступенева підготовка фахівців за інтегрованими напрямками, відповідність законодавства про освіту гуманістичним тенденціям розвитку людства, потужна університетська наука, мобільність педагогів і вчених, їхня надзвичайно висока, контрольована громадськістю і власним авторитетом відповідальність перед суспільством. У змісті сучасних концепцій освіти простежуються тенденції, окреслені ще в документах XIV століття. До епохи Просвітництва в Європі освіта переважно була обов'язком батьків та церкви. Вона стала об'єктом турботи суспільства лише з появою сучасної держави. У XVI–XVII століттях видатні філософи Джон Локк та Жан-Жак Руссо своїми працями заклали підвалини сучасної концепції права людини на освіту. Однак класичні документи, такі як Британська Хартія про права 1689 року, Вірджинська декларація про права 1776 року, Американська декларація незалежності 1776 року та Французька декларація про права людини, не містять позицій, які прямо стосуються права на освіту.

У XIX столітті з появою соціалізму та лібералізму більш чітко були окреслені права людини у сфері освіти. Ліберальні та антиклерикальні думки XIX століття також вплинули на визначення освітніх прав, які були сформульовані для захисту та просування ідей свободи науки, досліджень та викладання, проти церкви та втручання держави.

У другій половині XIX століття з'явилось чітке визнання прав у сфері освіти. Конституція Німецької імперії 1871 року включала в себе розділ під назвою «Основні права німецького народу», Конституція німецької Веймарської республіки 1919 року містила розділ «Освіта та навчання у школах», який чітко визначав обов'язок держави гарантувати освіту за допомогою безкоштовного і обов'язкового відвідування школи.

Укладання різних договорів після Першої світової війни і проголошення Женевської декларації у 1924 році призвело до міжнародного визнання права на освіту, яке було чітко визначено у конституціях 52 країн світу. На регіональному рівні прийнята Європейська конвенція про права та основні свободи людини (стаття 2 Першого протоколу) [3, с. 132].

З огляду на руйнівний вплив світової війни на життя людей, положення про захист прав людини, зокрема права на освіту, були включені до Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 році, а 10 грудня 1948 року Асамблея ООН прийняла Декларацію про міжнародні права людини. З того часу Декларація стала першим загальноновизнаним міжнародним документом, який чітко пропонує докладний зміст щодо прав людини й основних свобод у міжнародних масштабах, а також передбачає принципи рівності та недискримінації, зокрема в освіті [7, с. 231].

Європейському Союзу було надано право на регіональному рівні здійснювати позитивні заходи для боротьби з дискримінацією за ознакою статі, расової або етнічної приналежності, релігії або переконань, віку, сексуальної орієнтації, у травні 1997 року. В Амстердамі Європейська Рада глав урядів держав-членів прийняла статтю, згідно з якою ЄС надається повноваження вживати заходів для боротьби з дискримінацією в усіх її формах. Це стаття 13, яка стала стандартною частиною європейської соціальної політики. У 2000 році Рада прийняла дві важливі директиви, які базуються на статті 13. Йдеться про расову директиву та директиву про рівність у галузі зайнятості [6, с. 149].

У Сорбоннській декларації від 25 травня 1998 року наголошується на провідній ролі університетів у розвитку антидискримінаційного європейського культурно-освітнього простору, а також на забезпеченні студентам доступу до навчальних можливостей та відповідних освітніх послуг [5, с. 10].

Європейський Союз приділяє значну увагу дискримінації людей-інвалідів. 31 травня 1990 була створена Рада з питань інтеграції дітей та молодих людей з обмеженими можливостями в

звичайні системи освіти. 14 грудня 1995 року ухвалена Резолюція Європейського парламенту з прав людей-інвалідів, а перезатверджена 12 грудня 1996 року. 11 квітня 1997 року створено Європейську Комісію, яка розглядає питання рівних можливостей для інвалідів. 4 квітня 2001 року Європейським парламентом укладений Статут прав людей, які страждають на аутизм, зокрема окреслюються шляхи їх реалізації в освіті [4, с. 110].

Поклавши в основу історичні документи, ЄС виробив певні освітні стандарти, яких намагається дотримуватися:

- Безкоштовна і обов'язкова початкова освіта;
- Наявність середньої освіти для всіх;
- Доступна вища освіта для всіх на основі здібностей кожного;
- Базова освіта повинна бути інтенсифікованою для тих, хто не закінчив повний курс початкового навчання;
- Ліквідація неграмотності за допомогою міжнародної співпраці.

Це означає, що покращення доступу усіх до освіти на основі принципу рівності і недискримінації та свобода обирати школу і навчальні програми являє собою дух і суть права на освіту.

Як мінімум, країни ЄС повинні забезпечити реалізацію права на освіту за допомогою гарантування рівного доступу до існуючих освітніх установ для всіх – хлопчиків та дівчаток, жінок та чоловіків – на основі рівності та недискримінації. Одним з головних завдань освітньої політики ЄС є не тільки забезпечення якості та ефективності освіти, але й рівних можливостей як акціонерного капіталу, де освітні результати не залежатимуть від економічного, соціального або культурного рівня родини. Євросоюз намагається створити єдину модель, яка б поєднувала у собі всі сфери життєдіяльності людини – соціальну, економічну, політико-правову, релігійну та ін. Ця модель застосовуватиметься при розгляді питань зайнятості населення, створення робочих місць, подолання неписьменності серед дорослого населення, підвищення кваліфікації працівників, здійснення моніторингу якості освіти, створення необхідних умов для отримання ціложиттєвої освіти, усталення принципів демократії у суспільстві, інтеграції систем національної освіти у світовий простір.

Відмова та порушення права на освіту перешкоджають реалізації здатності людини розвивати свою особистість, підтримувати і захищати себе та свою сім'ю, адекватно брати участь в соціальному, політичному та економічному житті. На рівні суспільства відмова в освіті шкодить цілям демократії та соціального прогресу і як наслідок – міжнародному миру та безпеці людини. Обов'язок захищати право на освіту вимагає того, щоб держава за допомогою законодавства здійснювала кроки для запобігання та заборони порушення індивідуальних прав і свобод третіми особами.

Єдиної причини виникнення нерівності у всіх країнах Європейського Союзу немає. Так, у країнах «атлантичної моделі» більш актуальні економічні основи нерівності (Великобританія). Навпаки, у країнах «континентальної моделі», де держава відіграє більшу роль, мова йде про інституційні бар'єри (Нідерланди, Німеччина) [1, с. 34].

Забезпечення рівного доступу до освітніх установ передбачає фізичний та конструктивний доступ. Фізичний доступ особливо важливий для літніх людей та інвалідів. Конструктивний доступ означає, що повинні бути знищені бар'єри, наприклад, шляхом викорінення стереотипних понять ролі чоловіка та жінки у навчальних структурах.

Широко розповсюдженим є питання мовної політики, яке викликає багато суперечок. Не існує єдиного міжнародного права навчатися у школі рідною мовою, якщо людина належить до лінгвістичної меншості у країні. У Конвенції про захист національних меншин Рада Європи визнала право вивчати рідну мову, але прямо не визнала права навчатися рідною мовою. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин зробила крок уперед щодо реалізації права на освіту рідною мовою шляхом надання вибору для тих країн, які підписали і ратифікували Хартію, з метою досягнення двомовності меншин, які визнаються державою. Але існують меншини, які не захищені і, таким чином, навіть не мають права вивчати рідну мову в школі, наприклад, цигани в Європі або аборигени в Австралії.

Для більш ефективної реалізації права на освіту вагомим є міжнародне співробітництво шляхом обміну інформацією, знаннями і технологіями. Вважається, що право на освіту є економічною необхідністю, від якої залежить розвиток країни. Надання рівних освітніх можливостей розглядається усіма державами як довгострокова інвестиція, оскільки вона

розвиває індивідуальні людські ресурси і сприяє покращенню процесу національного розвитку. Міжнародні фінансові інститути, такі як Всесвітній банк та Міжнародний валютний фонд, вказують на важливість освіти як інвестиції в розвиток людського капіталу.

Дослідження ЮНІСЕФ визначило шість основ для досягнення кращих результатів у забезпеченні права на загальну освіту. Цими основами є: політична і фінансова прихильність держави, центральна роль суспільного сектору, рівність в освітньому секторі, зменшення вартості освіти, інтеграція освітніх реформ у більш широкі стратегії людського розвитку.

Для повної реалізації права на освіту необхідна сильна інституційна підтримка. ЮНЕСКО відіграє провідну роль у цій галузі, оскільки освіта є головною сферою її діяльності та її спеціалізацією.

27 квітня 2006 року Рада ЄС ухвалила пропозицію щодо того, щоб 2007 рік став Європейським роком рівних можливостей для всіх. Так, наприклад, 2003 рік був Європейським роком людей з обмеженими можливостями, а 2008 рік – Європейським роком міжкультурного діалогу. Проведення таких заходів є наочною реалізацією європейської політики, а також прикладом для країн-членів ЄС реалізації національної політики у сфері освіти, здійсненні освітніх та інформаційно-пропагандистських заходів на національному рівні. Цілі також досягаються шляхом здійснення таких видів діяльності: наради та заходи; рекламні та інформаційні кампанії; дослідження.

Кожна країна працює за власною програмою, що відображає її конкретні інтереси та потреби. Держави – члени ЄС мають виняткову свободу відбору цільових груп і визначення змісту, обсягу та інтенсивності зв'язків, підвищення рівня обізнаності та поширення інформації. Координатори проектів та національні координуючі комітети є посередниками між Радою Європи та державами – учасниками.

У країнах ЄС проблема рівності освіти тісно пов'язана з концепцією «освіти протягом усього життя». Була створена Програма навчання впродовж життя (Lifelong Learning Programme), яка дає змогу громадянам у всій Європі навчатися на кожній стадії життя. Вона складається з підпрограм: Comenius (для шкіл), Erasmus (для вищої освіти), Leonardo da Vinci (для професійного навчання та тренінгів) and Grundtvig (для освіти дорослих). Програма покликана підтримати розвиток «суспільства знань» в ЄС, що сприятиме сталому економічному розвитку, більшій кількості якісних робочих місць і міцнішій соціальній єдності [2, с. 15].

Забезпечуючи доступ до освіти усім членам соціальних класів, створюється сприятливий простір для економічного та соціального розвитку. Крім того, важливим чинником є те, що доступність освіти підтримує соціальну наступність, оскільки вона полегшує передачу інформації між поколіннями.

Рівність освітніх можливостей складає один зі стовпів розуміння соціального правосуддя у демократичному суспільстві, а також є рушійною силою прояву індивідуальності людини. А нерівність у галузі освіти є перешкодою на шляху до соціального та економічного розвитку, тому тематика рівності освітніх можливостей, доступності освіти для різних категорій населення є однією з пріоритетних тем проектів та досліджень країн Європейського Союзу.

Не зважаючи на значний прогрес у зусиллях з надання дітям можливості користуватися правом на освіту, необхідно ще багато зробити для досягнення цієї мети. Ще й досі залишається велика кількість невирішених питань, таких як дискримінація, нерівність, ігнорування та експлуатація дівчат, жінок та національних меншин, а суспільство, в свою чергу, повинне підсилити спроби вирішення соціальних та культурних питань, які до цього часу не дозволяють цим групам повністю користуватися своїми правами і тим самим збільшують їх уразливість. Тому перспективним вбачаємо створення стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей для кризових категорій населення, жінок, молоді та дорослих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Key Data on Education in Europe [Електронний ресурс] / EACEA, Eurydice, Eurostat Brussels: EACEA, 2000. – 332 p. – Режим доступу: <http://www.eurydice.org>.
2. Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР: [Отв. ред. М.В. Ларионова]. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005. – 152 с.
3. Освіта для демократичного громадянства: зб. норм. док. – К.: Бюро інформації Ради Європи в Україні, 2005. – 386 с.

4. Altbach, P.G., Peterson, P.M. Higher Education in the New Century: Global Challenges and Innovative Ideas / Altbach, P.G., Peterson, P.M. (eds.). – Rotterdam: Sense Publishers. – 2007. – 197 p.
5. Arbo. P., Benneworth P. Understanding the Regional Contribution of Higher Education Institutions. Paris: OECD/IMHE. – 2006. – 24 p.
6. Miomir Ivkovic. Education for democracy//Facta universitatis. – 1999. Vol. 2, № 6. – P. 147–152
7. Richard Breen, Jan O. Jonsson. Inequality of opportunity in comparative perspective: recent research on educational attainment and social mobility // Annual Review of sociology. – 2005. Vol. 31. – P. 223–24.